

GENEZA

Razmišljam o preciznosti i o obliku. Iskustvo pokazuje umetnikov paritet formi i stvarima. U mom slučaju mogu se nabrojati oblici: lopta, krug, fino zaobljene mase gavrančeta, svrake, mlade čurke i nekih drugih ptica. Preciznost ima odlučujući, definitivan akt u realizovanju umetničke forme. Trajanje bilo kojeg umetnika i bilo koje umetnosti nosi totalnost svesti. To znači da bi umetnik došao do svojih oblika i svoje preciznosti mora imati ličnost utoplenu u svoj svet humanosti; stvaran i moćan intelekt može se dokazati u radanju umetničkih plodova koji su njegova suština. Tako se humanost identifikuje sa oblicima umetnosti. Van Gog, oduševljen sentimentalnim slikarstvom Milea, radeći u preciznosti, odnosno humanosti svog sveta, stvara najspontanije slikarstvo. Potreban je preobražaj u odgovarajući život. Gavranče bačeno u belu travu gorućeg brda. UMETNOST NIJE KOPIRANJE PRIRODE, VEĆ NJENO REAGOVANJE KROZ PRIRODU UMETNIKA. Govori se često o slučajnosti, kada se radi o spontanom radanju slike. Nemoguće je da u pravog slici „slučajnost“ bude izvan vlasti duha. Ona bi mogla da se nazove TRENUTAK koji traje izvan duha, ali ipak pripada samom duhu, jer mu sama svest umetnika dopušta lucidan izlet u prostor. Ima se utisak da umetnik pretvara sebe u božanstvenu energiju i da ga sopstveni elektricitet opija stvarajući tako magijsko područje oslobođeno obaveza. Ono tako stvara za sebe prostor namenjen snovima i nepoznatom. Tajanstvenost iracionalnog kod svakog umetnika dobija novi intelektualni senzibilitet koji se zove INTUICIJA. To je struktura u kojoj se NEPOZNATO identifikuje sa svešću duha. Moć intelekta šta više, otkriva SLUČAJNO u svesnom ili intuitivnom rasterećenju. Duh istinskog crtača svesno stvara u svom duhovnom prostranstvu energiju slučajnog i to opet od neispitanog materijala iz beskrajne podsvesti. Stvaralački duh je svestan potrebe za stvaranjem svetle oaze u mračnoj pustinji duše. Znači da je i SLUČAJNOST u stvaraoću dobila formu (predformu) u vidu lucidne oaze koja i dalje predstavlja neispitano prostranstvo, ili neupotrebljenu energiju, jer će to biti sve dok se ne pretvori u materijalan oblik: crtež, sliku, ... reč...

22. 8. 1961. Skopje.

Dragi Todore,

Odgovaram ti sa priličnim zakašnjenjem ali ovog puta to je bilo više pitanje koncentracije i sposobnosti za pisanje. Ja sam tvoje

pismo vrlo dobro razumeo, neću da ti pričam naravno, koliko me je obradovalo. Bio sam se već spremio da ti pišem, onog dana kada je ono stiglo. To što posle njega nisam žurio da ti odgovorim, možda je i zbog toga došlo što si mi ti u pismu pokazao koliko je umetnost, koja je ušla skroz, neumoljiva, i koliko ima svoju zakonitost i to jedino — šta hoću da ti kažem? To da sam ja pročitavši tvoje pismo, poželeo da VIDIM TVOJE SLIKE i samo to; nisam ga hteo shvatiti ni ovako, ni onako, ni komentarisati ga u sebi. Mislim da je to vrlo jednostavno, to što sam tako reagovao — ja sam u taj mah bio u vrlo sličnom stanju, možda smirenijem ali ništa manje intenzivnom, da je ono došlo samo kao potvrda — tako je, tako mora da bude. U stvari trebao sam ti već reći o čemu govorim (ja ću ti duže govoriti o tome kasnije). Govorim ti O RUŠENJU SLIKE DOK SE ONA GRADI, što me je u celom tvom pismu najviše obradovalo. Ja sam u taj mah, kao i sada, uostalom, radošno osećao da sam uvek NA POČETKU! Tako će slikarstvo uvek biti i JEDINO TAKO BIĆE RADOSNO. Pričam ti šta mislim i šta hoću time da ti ispričam, u stvari da se ispovedim, jer evo u čemu je stvar: OVOG LETA, KAO DA SAM MALTER ZBIRAO. — To je sve što ti mogu reći o mojim slikama i načinu rada. Slike su mi parcijalne, ja nisam zadovoljan njima, ali su vrlo lepe. Ima nevinosti u tom tempu, ima i nekog dubokog prizvuka i ja sam uglavnom time i jedino time zadovoljan. Sve i kada ti to kažem govorim ti u ime onih budućih koje vidim pa mi to smeta i neću da ti dalje govorim o tome.

Ali dok se ne vidimo.

Tu sam prekinuo pismo, pre dva dana, pa ga nastavljam sada, mislim, bez prekida iz tog kontakta. Znaš li da sam od ovih nekoliko redaka što sam ti pisao O RUŠENJU SLIKE DOK SE ONA GRADI izvukao članak za jedan list, tu, čak sam ga komponovao u obliku pisma prijatelju, ali da sam pisao tebi ja bih ga sto puta lepše i čistije napisao. Meni lično onih nekoliko redova što sam citirao kao tebi upućene su mnogo dragocenije od deset stranica štampanog teksta. Mislim da dugo neću pisati jer za mene je pisanje o umetnosti u neku ruku mučenje — bar u nekim trenucima.

Gligor Čemerski

Godine 1963. Nalazim se u vojsci. Pišem pismo Čemerskom. Šćepali su me trenuci

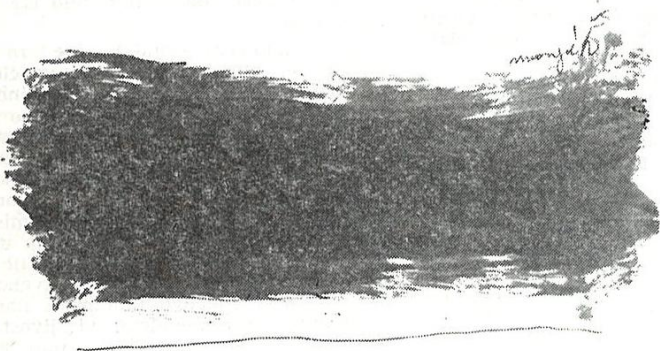
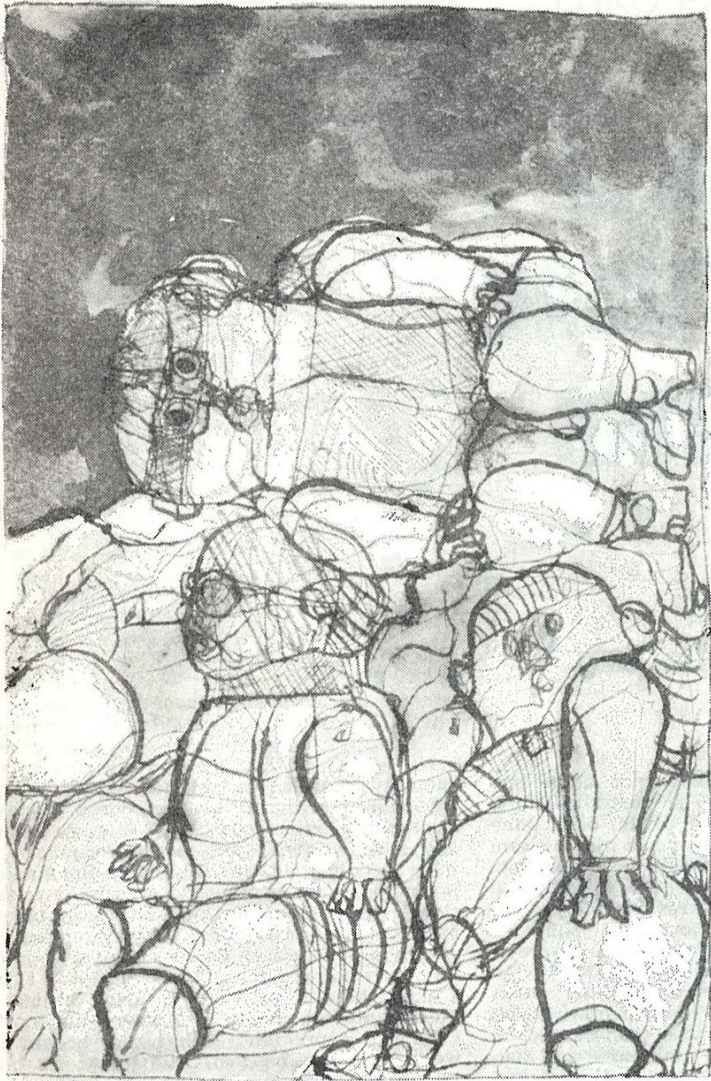

zamora; izgubljen je smisao. A lepota je potonula u sivilo. Prihvatam borbu, obnavljam duh i tražim spasenje. Volim da vidim ono što je dobro. Čini mi se da je sve u meni nečujno i željno LEPOTE. Spontanost je moja vrlina; volim da stvorim velike stvari. Posedujem instinkt istinskog umetnika. A on je sposobnost za sanjarenjem u stvarima i prostoru. Pored mene: u vojničkoj torbici, u šatoru, ispod jastuka i na svaikom koraku prisutna je jedna knjiga o Rembrantovom životu i njegovoj umetnosti. Čitam je neprekidno: dok ležim, hodam ili trčim; u rovu; na kiši. Bilo gde i na bilo kom mestu otvaram knjigu bez reda i zakona; svuda je prisutan san Rembranta kao neprekidan prostor. I ja sam beskrajni sanjar nesposoban da učinim bilo šta za prohteve ljudi.

Treba napraviti zidne novine za vojsku, karikature, ali zadovoljiti konvencionalnost ne pripada mom instinktu beskrajno usamljenom i uzdignutom u visine. Mene začuđuje nesposobnost da po sećanju nacrtam kravu, konja, psa ili jabuku... Svi predmeti u prirodi kod mene imaju posebne osobine i nikada se ne ostvaruju po volji konvencije vidljivosti. Ali tešim se kada pomislim na stvaranje Sezana... i na stvaranja u istoriji umetnosti. Pikaso, za koga se veruje da sve može sa lakoćom, uništava konvencije, jer ga preciznost njegove umetnosti nagoni na sopstvenu, dotle nevidenu vidljivost. Jedan me vojnik moli da mu nacrtam kauboja; koliko je to daleko od mene, ubeden sam da bi ga taj isti vojnik bolje nacrtao.

Ulazim u studiju radanja ptičije sudbine. Preživljavam iscrpljujuće trenutke oko tako malog i jednostavnog ptičjeg oblika. Mukotpan rad, ispunjen analizom i maštom, otkriva pravu složenost ptice — jednaku u ljudskim figurama. I kad zaželim da te dve forme (pticu i čoveka) obuhvatim u jedan svet, vidim koliko je to teško. Jednoga dana uzmrčvaren besmislenim radom, nemajući više nikakva smisla za život otvorim knjigu, ugledam reprodukciju dečje slike „moja prijateljica“. Taj jednostavan portret malog Japanca, oživeo je u meni svu prazninu. A to su neke patetično — praznične boje, koje dovode u vezu Matisovo svečano slikarstvo. Ne znam kako bih izrazio svoje osećanje. U meni je taj sistem boja delovao sugestijom života. „Eto to je život“.

Pred sobom imam dve slike (reprodukcije): Rembrantovu „Pred Aristotelovom bistom“ i kompoziciju slikara Mira Glavurtića.

Gledajući te dve stvari osećam prirodan odnos između života i umetnosti. Tom prilikom beležim u notes: prvo što nam se nameće u takvom upoređenju jeste kod jedne (Rembrantove) toplo prisustvo duha, a kod druge (Glavurtičeve) odsustvo istine, koja nas ostavlja hladnim, nezainteresovanim. A zatim, naša svest htela to ili ne, tražeći „nešto dobro“ nailazi na hrpu suvišnih stvari koje nas takode ostavljaju hladnim. Vidi se razlika: slika sa dušom i slika bez duše. U fenomenu duha treba izvršiti stvarnu proveru likovnog dela, jer se tako može otkriti preciznost humanosti, ili njena odsutnost. U ovoj sudbini moguće je otkriti laž komplikovane slike Glavurtičeve, a istinu Rembrantove slike „Pred Aristotelovom bustom“; a isto tako i laž neke prividno jednostavne slike koja nije natrpana stvarima kao i istinu slike koja ima mnogo stvari. Što znači da broj stvari, kao i „značajne stvari“ ne nose odlučujući uslov za kvalitet slike. Vidiš li koliko znači to „malo duše“? „Samo duh stvari znači nešto“ — kaže Rembrant. Ako idemo dalje: neka slika bude apsolutno tačno u temi i kompoziciji, broju i rasporedu predmeta... I nanovo nailazimo na zakon o preciznosti istine. Pravi primer može biti Konstenl, koji je pravio duplikate istog dela. Prva slika je pravljena u preciznosti svoje humanosti, prožeta olujom, pa je „preciznost“ predmeta pretpostavljena fenomenu oluje; dok replika definiše vidljivost predmeta lišavajući se duše — oluje.

U svetu umetnosti, ne mora se pridavati značaj preciznosti i čistoti intelekta, koliko lucidnom zanosu, ili dubokom doživljaju (fikciji), koji ako je realizovan predstavlja umetničku preciznost (likovnu preciznost). Time se da objasniti beskonačnost umetnosti, i njena raznorodnost sa brojem umetnika. Mene proces analize svesno navodi na potrebu sopstvenog preispitivanja. U umetnosti nešto znači samo iskreno i spontano DOŽIVLJAVANJE STVARI. Nema bojazni za DUH koji živi u čavkama ili u cveću... U drvetu... U vodi... Na brdu ili planini. Ovo razdoblje proteklo u pustinji učinilo je da se jedan rad razvije, poput Dotove umetnosti u dubokoj povezanosti sa prirodom.

Na mojim slikama lete neprekidno ptice. Kažu kako su to ptice teške, opsednute Zemljinom težom, kao da im je sudeno da kruže u prostoru horizonta. Izvesne ljude, zastrašuje moj ptičji svet, koji se čini da je tu slučajno i u prolazu; nalik na zvezde, lutilice koje nikada ne padnu na zemlju. Svesno ili nesvesno oni su potvrdili večno poznatu stvar da je umetnost uslovljena svojim humanizmom. Jer nije bitno da na platnu lete ptice; primarno je da one lete iz moje duše. Kada bi se slika pravila automatski, bez senzibiliteta duše, njeno rođenje bi bilo mrtvo. Jasno je, da jedna mala Vermerova „sličica“ nosi daleko veću strast nego recimo sve „velike“ slike Luja Davida. Reklo bi se, da me neke nevidljive osobe privlače i opsedaju: strujanja u prirodi, cvetanje, mirisi i oblici. To objašnjava moje stvaranje: predmeti i priroda dolaze na platna kroz isparenja unutrašnjih sokova.

Sitne biljke imaju posebnu moć nad mojom dušom, stvarajući specifičan prostor u kome duša nalazi lepotu skoro fiziološkog karaktera, nalik na hemijsko-fizički proces korena deteline koji obogaćuje zemljište azotom.

Preko razrušenog zida u drugom dvorištu, živi porodica Šicko. Stari otac Šicko je slep, povazan u sobi. Šicka mladeg ismejavaju u selu. Sećam se Šilde, Šildivila... ona se napije i zaluta u naše dvorište. Čuje se: Šilda se napila, Šilda se napila...

Leži na gomili toplog kravljeg izmeta, u roju krupnih mušica, rita se, smeje, plače... Na čošku dvorišta šljiva. Krupni, okrugli plodovi crvene šljive. Penjem se i jedem. A često ih skupljam na zemlji, ispod grana, jer sazrele preko noći otpadnu.

Iza šljive je BAGREM koji služi kao ograda između našeg dvorišta i Ljupkove njive. Ljupko je pijanica. Sećam se nekih žena iz njegovog dvorišta, izvode madije, a meni je to gadno. Šildino dvorište je napu-

